

A sírkő megelevenedik

Gyimesi Imre, Budapest (gyimesiimre2@gmail.com)

A Matrikula 2012. évi 1. számának hátsó borítóján dukai Takách Gyula sírkövének fotója látható, melyet Sztrányai Györgyné készített Legénden. A nemzetiszínű szalagos sírkő március 15-e alkalmából került a kiadványba. Az eltemetett 1848-as honvéd tüzér őrmesterről Ildi semmit sem tudott a fotózáskor, csak azt, hogy részt vett a szabadságharcban, és Legénden temették el.

Dukai Takách Gyula sírja Legénden

Meglátva a fotót, bennem megfogalmazódott, hogy közzéteszem, ki volt dukai Takách Gyula, akit a sírkő alá temettek. A dukai Takách családot is már régóta kutatom, így egyből beazonosítottam a sírkő alatti személyt. Ezt a sírkövet idáig még nem ismertem. Űkunokájától – rokonomtól –, a Sopronban élő Lőrincz-Véger Judittól évekkal ezelőtt megkaptam a róla készített fényképet, és annak a

kézzel írt visszaemlékezésnek gépelt másolatát, amit lánya kívánságára utólagosan megírt. Ez a visszaemlékezés egy kordokumentum, melyből egy személy életútját végigkísérhetjük a 19. század közepétől a századfordulóig.

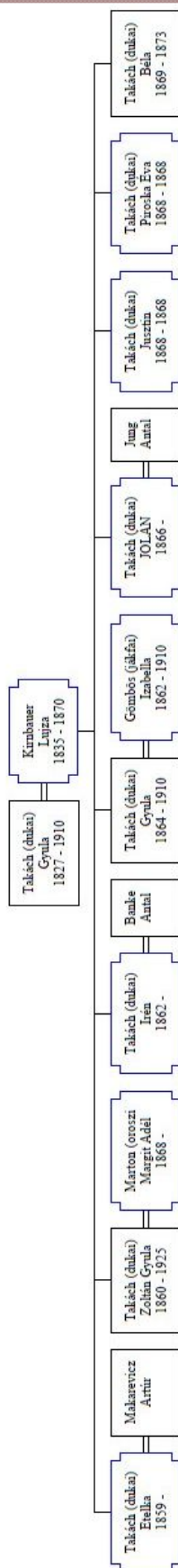
A dukai Takách család törzsökös Vas vármegyei földbirtokos nemes család, Duka községről kapták nemesi előnevüket, ahol éltek. Takách és Takács formában is használják a nevet. A címeres nemeslevelet Márton, Gergely, György, Erzsébet testvérek kapták 1638. március 23-án III. Ferdinándtól Pozsonyban. Címer: kék pajzsban hármás zöld halom középtőjén három arany búzakalászt tartó könyökbe hajlott piros ruhás kar; sisakdísz a pajzsalak; takaró: kék-arany, vörös-ezüst.

Az egyházasberzsényi Berzsényiekkal az évszázadok során többször házasodtak a dukai Takách nemzetség tagjai. Berzsényi Dániel felesége dukai Takách Zsuzsanna volt. A család említésre méltó egyik női leszármazottja, dukai Takách Judit a 19. század elején neves költőnő volt, aki korán – 41 évesen – tüdővészben meghalt.

Takách Gyula is Dukán született 1827. október 22-én, apja József, anyja mankóbüki Horváth Zsuzsanna. Hatan voltak testvérek. Jogot tanult, amikor kitört az 1848-as szabadságharc, és beállt katonának. A szabadságharcban való részvételét utólagosan leírta Etel lányának, több évtized után. Visszaemlékezéséből megtudhatjuk, hogy az 1848. évi Pápán beállt katonaság kezdete és 1900-ban a Nógrád megyei Legénden megírt visszaemlékezés közti időben mi történt vele. Életútja sokszínű, kalandos volt, melyet elolvasva a lefotózott sírkő megelevenedik egy élő személy élettörténetén keresztül.

Dukai Takách Géza (1827-1910)

Dukai Takách Géza gyermekei

Itt olvasható a visszaemlékezés:

Szeretett, kedves leányom!

Laudon tanyáról, 1900. év szeptember 23-án kelt levelében Etel leányom azt írta: „igen szeretném, ha édesapa leírná, ami még 1848-ról emlékében maradt, és azt emlékül magamnak megtartanám”.

Szívesen teljesítem kívánságát, s neked is leírom, talán tégedet is érdekel, amennyire 51 és 52 év előttiekre visszaemlékszem. A bajtársaim s főtisztjeink nevére, úgy szinte a temérdek helység nevére, ahol sok nélkülözés és küzdelem között, téli nagy fagyok és hózivatarok között, sokszor két-három napig, kevés pihenéssel, éjjel-nappal meneteltünk, azt már részletesen le nem írhatom. Annál inkább sem, mert 1848. június 1-től 1849. április közepéig – amennyire elfoglaltságom engedte – naplót veztettem, de Igló Szepes megyei városban, ahol pár napi pihenőnk volt – s ezen időt őrmesteri számadásaim, s kimutatásaim írására s rendezésére használtam, – éjjel riadót doboltak, s hamarjában számadásaimat s irataimat kapkodtam, s csomagolván, naplóm tévedésből ott maradt.

1848. március 15-e után V. Ferdinánd király a Pozsonyi országgyűlés által fölterjesztett kívánalmakat törvénybe iktatva szentesítette, amelyek között a szabadság, jogegyenlőség, testvériség, ki lett mondva a jobbágyok fölszabadítása, szabad sajtó, nemzetőrség s honvédség fölállítása, általános hadkötelezettség, Erdélyország Magyarországgal való egyesítése stb.

Én Pápán mint jogász azonnal beállottam – és sok iskolatársam is – a pápai önkéntes nemzetőrségbe. Sokan áprilisban azonnal haza eltávoztak, s a főiskolát is bezárták, de én s 11 jogásztársam a vizsgát le akartuk tenni, s a tanárok magánlakására jártunk előadásokra. E közben jött Kerkapolyi Károly /aki a 80-as években pénzügyminiszter lett/, mint új tanár, a Deák Ferenc igazságügyi miniszter mellé kinevezett Stettner György igazgató tanár helyett, aki azonnal Zádorra magyarosított.

A vizsgák letétele után haza menvén azonnal beállottam június 1-től augusztus végi kötelezettséggel a Vas megyei önkéntes nemzetőrségbe, a Dráva mellé, Jellasics horvát bán betörése ellen. Tábornokunk Vidos József volt /előbb országgyűlési képviselő/. Főhadiszállásunk Somogy megyében, Iharosberény volt /Inkey kastély/, működési terünk Nagykanizsától, Berzencze, Babócsa, Barcs stb. volt. Jellasics ezen idő alatt nem tört be, csak kísérleteket tett. Itt történt velem, hogy mint naposkáplár a tábornok rendelkezésére, a lakása folyosóján voltam. Amint kijött, tisztelgettem, s ő vezényelt: „Igazodj!” „Arcot fordíts és jobbra át!” „Indulj!” „Ajtot nyiss! Előre! Ül le! Kávét igyál!” s én kedélyesen megreggeliztem. Igaz, hogy a szolgálati szabályzat nem volt olyan szigorú pedáns, mint az osztrák katonaságnál, de Vidos tábornok rokonunk is volt, s mihályfai /közel Mesterihez/ földesúr Kemenesalján. Unokaöccse is, Vidos Kálmán, aki nőül vette Göndöcz Fáni /született dukai Takács Judit úrnő, atyja Takács István volt/ leányát, aki csak 6 év előtt halt meg. Vidos Kálmán még él.

1848. október 1-től, mint honvéd szolgáltam a 45. Vas megyei honvéd zászlóaljban. Vas megyében Sítken, Körmenden, decemberben Zalalövőn, ahonnét kocsikon szállítottak bennünket Fehérvárra, de a móri csatáról már elkéstünk, s a karácsonyi ünnepeket Fehérvárott töltöttük, onnét lementünk Pest-

re s a legénység teljes felszereléséért Budára mentünk, ott a nem egészen kész Lánchídon, csak ideiglenesen lerakott padlódeszkákon. 1849. január 2-án indultunk Pestről, csikorgó, havas, fagyos utakon, Görgey híres hadjáratára, az északi tótok lakta megyékbe s bányavárosokba. Rendes élelmezés, vagy éjszakai elszállásolás csak ritkán volt. Vác, Rétság, Ipolyság, Selmeczbánya, Zólyom. Besztercebányán túl a faluk majdnem mindenütt üresek voltak. Este későn értünk lakatlan faluba és setétben kerestünk egy kis szalmát, hogy legalább a nagy hidegben födél alatt pihenhessünk a nagy fáradság és gyaloglás után, vacsora nélkül. Vagy pedig lefekvés helyett sötétben, hegyes, fagyos, csúszós, ismeretlen vidéken csak utasítás után. Alig tájékozódva, az előőrsoket kivezényelni s fölállítani, s ez így ment egy pár hétig, vagy támadólag, vagy védőleg, hol előre, hol vissza, jobbra vagy balra vezényeltetve, mert az osztrákok követtek bennünket, s az ágyúzás mindkét oldalról, hol itt, hol amott hallatszott a hegyes erdőségek között.

Február 6-án majdnem magas hóban vonult hadtestünk – Görgey parancsnoksága alatt – a Rózsa-hegyen át a Kárpátokon, a galicziai határ felé. Mily kínos volt a lovasságnak, utána a gyalogságnak a hóban előre nyomulni s utat gázolni, hogy utána a podgyász s muníciós kocsik, s ezután az ágyuk is nagy kinnal haladva mozoghattak, leírni nem lehet. Nehezen, kínosan haladtunk, s éjszakára a nagy hidegben s nagy hóban, szabad ég alatt kellett táboroznunk, s csak Görgey s néhány főtiszt részére készítettek egy deszkabódét. Mi csak fenyőhasábokból tüzet rakva védhettük magunkat a megfagyástól, de igen sok emberünk a tűz körül olvadó hóra fekvve többé föl nem ébredt, számtalannak orra, füle, keze vagy lába elfagyott. Úgy szinte az elfáradt, megizzadt, ágyús muníciós és podgyászt vontató lovak közül is sok megfagyott. A huszárllovak közül aránylag kevesebb.

Alig hogy világosodni kezdett, indultunk. Örültünk, hogy mozoghattunk, s a hegynek fel, négy-öt kígyózással vonultunk – kínosan – fellebb, fellebb. Mikor felértünk, kezdődött a szenvedés, és más alakban Alsókubin körül, az üres falukban. Marhahúsunk volt elég és jó, de tüzet rakni s főzni nehéz mesterség volt. Kenyerünk elfogyott, s egy hétig a leves és hús mellé csak krumpli volt sülve vagy főzve, amint lehetett.

E mellett naponként a katonai gyakorlatok, s hol előre, hol visszamenetelés.

Kínos tél volt ez, de végre Kartinsban némileg enyhülni kezdett az idő, s a bányavárosokon keresztül, Kassánál kijöttünk az enyhébb vidékre, de a kápolnai csatára is későn érkeztünk. Állítólag Görgey szándékosan tartóztatott vissza minket, s a mezőkövesdi csatában részt vettünk ugyan, de hála Istennek nem történt bajom.

Voltunk Selmeczbányán, Körmöczbányán, Gyöngyösön, Tiszafüreden. Itt már mindenütt tűrhető elszállásolásunk volt – ámbár nagy tömegben, zsúfolva –, s élelmiszerünk is tűrhető volt. Pénzünk az aranyok, s ezüst ujj húszasokban volt elég, mert ahol eddig voltunk, nem tudtuk mire kiadjuk.

Április vége felé értünk Dunakeszire, onnét kellett minden második-harmadnap Pest körülzárása, s ostromlására, az ellenség keresztágyú tüze között levonulnunk. Ez igen veszedelmes volt, az ágyúzásnak, nyílt téren, védekezés nélkül kitéve, előre. Siketítő és borzalmas volt az ágyúzás, úgy az ellenség, s a mi ágyúink részéről, nem tudva, mikor ér egy ágyúgolyó bennünket. Egyik szomszéd társam ijedtében szívészélhűdés által, halva eldőlt, de környezetemben más halálozást nem láttam. Végre az ellenség Pestről elvonult, s részben Budára át, mi utána Vác felé. Esztergomnál átkeltünk a Dunán, s mentünk le Buda ostromára. A tavaszi győzelmek s Pest elfoglalása után vígan vonultunk zeneszóval Budára, bízva, hogy kevés ellenállásra találunk. A várórség között sok olasz katona volt, akik a magyarokkal rokonszenveztek. S csakugyan örömmel és szívdobogva láttuk – ami szinte lehetetlennek tetszett –, hogy a január elejétől négy hónapig osztrák helyőrség által elfoglalva tartott Buda utcái – alig hogy az előőrseik Óbudáról visszavonultak huszárjaink elől, mire mi érkeztünk – már nemzeti lobogókkal voltak díszítve, s életnagyságú Kossuth képeket – éljenezve – hoztak velünk szembe. De mikor a várhoz közelebb értünk, várbeli galambtojás nagyságú puskagolyók fogadtak bennünket. Szomszéd társamat egy fáradt golyó álla alatt találta, de az orvos azonnal kutasszal kivette és befecskendezvén, állát felkötve, ismét jött velünk. Engem is ily fáradt golyó – oldalt találván – súrolt, de baj nélkül. Azonnal egy keresztutca lettünk vezényelve, további rendeletig. Itt két század, sorban, hatosával felállítva vártunk, ekkor már megkezdődött az ágyúzás a várból, s a szomszéd ház emeletébe vágódott egy bomba, ablakokat, bútordarabokat, faltörmeléket közibénk s ránk szórva, ezt követte egy másik, amely zárt soraink közé esett, s szétrobbant. Néhányan meghaltak, zászlótartónknak mindkét lábát térdben eltörte, és sokan megsebesültek, s csaknem mindnyájunkat a nagy légnyomás földre terített, mert az ellenkező oldalról egy fél öl széles, dupla kéményt is közibénk vágott. Ekkor ideiglenesen engem rendeltek zászlótartónak. Ekkor az volt a parancs, hogy a háztetők s házak között szétosztva, a vár közelébe kell hatolni, hogy mi is, kisebb puskáinkkal lőtávolságba érjünk – de fejszék s csákány s kapák stb. miatt, a közelben levő városi szertárkapuit kellett föltörni –, a várból folytonosan tartó ágyútüzelés között. De ez is néhány halott árán sikerült. Este a bombatéri kéttornyú templomnál sorakoztunk, ezt észrevették a várban, és ez volt az ágyúk és rakéták célpontja, annál inkább, mert ahány rakéta elhibázva a Dunába esett, mind megéjlenezték. S jöttek a bombák, és amelyik a templomba betörhetett s felrobbanhatott, az oly pokoli lármát csapott a padok között, mint ha ezer ördög mulatott volna bent.

Éjszakára szétoszolva – ugyan úgy lehetett a vár bástyái alá – vonultunk, s ott lőtávolságon belül nyugodtan, de megéhezve falatoztunk a tarisznyánkból, a benne levő élelemből. Nem levén szolgálat, vagy őrállomásra kirendelve hanyatt fekvé néztük a bombák s tüzes golyók repülését, nagy ágyúdörej között. Kora reggel megkezdtük a puskatüzelést a háztetők alatt vágott nyílásokból, s ágyúink a Gellért-hegy, Svábhegy és Sashegyről, a várból még erősebben ágyúztak ágyúinkra, s a honvédségre. Este 9 óra körül – 36 órai szolgálat után – föl lettünk váltva, s ki kellett vonulnunk szállásunkra, Óbudára, nem sorakozva, hanem szétoszolva. Ez veszedelmes állapot volt, égő utcák között, holdvilágnál, s az utcák tele voltak fénylő ablaküveg törmelékkel, s a várból folytonosan tüzelve ágyú és puskagolyó zápor között minden irányban. Az előttem menő társam golyótól holtan rogyott össze. Nem hittem,

hogy élve kikerülök, de nem ért baj. Az ostrom ideje alatt a szolgálati beosztás szerint kellett az ostromra bevonulnunk, s a szolgálat után felváltatván ismét kis Óbudára mennünk, ezer veszély között. Szerencsémre a vár bevétele előtti napon a mi 45. zászlóaljunk volt szolgálatban, s a vár megrohásánál, a viziváros felől, mi a hátvédbe, a 3. osztályba kerültünk, s már csak halottak és sebesültek között vonultunk be. Borzasztó, szívfacsaró látvány volt ez s az is, hogy a meglőtt Heinczy tábornokot – a vár parancsnokát – már nem láthattam, mert őt már bevitték egy házba. Alnoch ezredes megszenesedett hulláját – aki az új remek Lánchidat akarta aknával felrobbantva, légbe repíteni – részvét nélkül, sőt meglegedve néztük. Jobb karja – melyet a puska, vagy dinamit kiszakított –, szemhéja, haja leégett, szemgolyói fedetlen meredeztek ránk, ruhája mind leégett, csak csizmái s a nadrág alsó részei maradtak meg megszenesedett testén. Az életben maradt várvédőket foglyul ejtván, sorakoztatásuk után, szétjártunk a várbán, a sok elhullott között. Bámulva néztük a minden irányban elhelyezett sok ágyút, melyek közül sok – a mi ágyúink által találva – összezúzatott. Olyant is láttam, hogy ágyúgolyóink az ágyú torkába találtak, szinte hihetetlennek látszott a vár bevehetősége. De a Komáromból odaszállított nagy faltörő ágyúink a vár bástyáit annyira összelőtték, hogy a létrásokkal, több helyen önkéntes honvédeink, halál megvetéssel, temérdek életáldozattal, bevonulhattak. Mintha az utolsó ítélet lett volna. Soha sem feledhetem el a szakadatlan ágyúbömbölés és puskaropogás siketítő hangzavarát. Szinte rengett a föld a lábunk alatt. Ezen dicső küzdelem s diadal után a foglyok nagy csapatokban lettek elkísérve, földőzet alatt, nem tudom hová.

S mi már néhány nap múlva ismét fölfelé vezényeltettünk, és Sopron megyében, az ellenség egy részét utolértük Csornán. Ott mi nem kerülhettünk tűzbe. A főszerep huszárjainknak jutott, akik az Olaszországból jött császár dragonyosokat s ulánusokat dicsőségesen megkaszabolták s megfutamtották. Hibául róják fel Kossuth kormányzónak, hogy Budavár ostroma helyett, az ellenséget – mely már gyáván futott – Bécsig nem üldöztette. Akkor talán diktálhatta volna Bécsben a békeföltételeket az Olmützbe menekült osztrák császárnak.

Csornáról visszajöttünk Marczaltőre. Akkor már Kmetty tábornok volt hadtestünk parancsnoka. A császáriak Árpásnál jöttek át a Rábán, s Ihászinál – Pápához közel – ágyú ütközet volt eldöntetlenül, de a gyalogság nem vett részt benne. Pápáról azután lefelé vonultunk. Dunaföldvárnál gőzhajón keltünk át a Dunán, s lementünk – a ráczok ellen – a csajkás kerületbe, a titeli sáncok ellen. Ez már júliusban volt, aratáskor, nagy forróságban. Itt Perczel tábornok, s a ráczok – ha jól emlékszem – 23 vagy hány falut egészen felperzseltettek, csak az üres, füstös falak s kémények meredeztek. Mást, mint kóbor kutyákat s macskákat ott nem láttunk. S menetelés közben s gyors támadásokkor vagy visszavonulásokkor iható vizet ritkán találtunk, s a nagy porban alig láttunk, s torkunk kiszáradt, mert a kutak mind használhatatlanok voltak.

Megtörtént velem – úgy, mint számtalan másokkal –, hogy félig alva meneteltünk a nagy forróságban. Bort a legénység is kapott időnként, de a nagy melegben oly nyúlós lett, hogy a csapról nem csurgott, csak egyben, szakadatlanul nyúlt. Húsunk jó volt, kenyérünk s szalonnánk is.

Előre nyomuláskor a magyar földnép – melyet a rácok kifosztottak, s tűz által mindenükből megfosztottak – családjukkal együtt kocsikon, s megmaradt javaikkal, utánunk s velünk jöttek. Ahol learatott gabonát találtak, letelepedtek s nyomtattak, s a gabonát lehető biztosabb helyre szállították. Ahol nem találtak learatott gabonát, maguk kaszáltak s nyomtattak.

Amennyire lehetett, kenyeret kaptak az élelmezősegtől, s ha a rácoktól marhákat foghattunk el, teheneket, húst s birkákat is kaptak.

Innét apróbb összecsapások, s ágyútűz után – augusztus elején – Újvidékre, Pétervár alá mentünk. A karloviczi hegyek között is volt ütközetünk a rácokkal. A karloviczi hegyekben sötét, esős éjszaka volt. Megtörtént velem, hogy őjráttra levén kiküldve, az őrvonalunkon túl hatoltam csapatommal, s hátunk mögött szólított az ellenség őrszeme: „Halt! Wer da?“, de a lövés meg volt tiltva, riadalmat nem csinálhattunk, s kanyarodással, szóváltás nélkül visszahúzódtunk. Innét Temesvár alatt elvonulva, Bánát, vagy Temeslugosra mentünk. Itt már más hadtest is volt részünkről. Ekkor lettem hadnagygyá kinevezés végett fölterjesztve, de már meg nem kaphattam, mert az egész ott levő hadsereg fölbomlásnak indult. Ámbár a főtisztek titkolták, de mégis kiszivárgott, hogy Görgey – s több hadtest – Világosnál az oroszoknak lerakta a fegyvert. /S hogy Constantin orosz főherceg lesz a magyar király, ez csak álhír volt./ Mi tűnődés között, bizonytalanságban voltunk, s látva a sok podgyászokcsi előre küldését, a gyalogos s lovas ezredek elvonulását, a vég közeledését sejtettük, s aggodalmak között, hogy mi lesz velünk? Mi lesz ennek a vége? A tüzéséggel a mi 45. zászlóaljunk maradt ágyúfedezetre. Megkezdődött az ellenség ágyútüzélése, feltűntek az osztrák dragonyosok. /Fehér ruházatukról liszteszáknak nevezve./ A mi ágyúink fölváltva, meg-megállva visszatüzeltek az ellenségre, s mi kénytelenek voltunk az ellenség ágyúinak kitéve helyt állni. Aggódva gondoltam, hogy eddig a sok veszély között szerencsésen épségben maradtam, és most kell elvesznem, vagy megsebesülve kell lennem, mint fogoly, bénán megcsonkítva, az ellenség hatalmába jutnom. Inkább kívántam a halált. De tüzéségünk kitűnően lőtt, s az ellenség soká nem üldözött. Facsetnél a főtisztek nagy része s a legénység közül is sokan Törökország felé menekültek. Mi fejvesztve, szétszórta, a vad oláhok – úgy nevezett mótzok – között igyekeztünk a Maros folyót elérni, hogy azon átkelhessünk. Élelmezésünk megszűnt, s nélkülözések között, éhesen mentünk előre.

Némelyik közülünk szelíd disznót, vagy ludat lőtt. Itt történt, hogy egy elhagyatott házban ludat sütitünk bográcsban, vajban, s kenyér nélkül jóízűen ettük – kitűnően ízlett – s nem ártott meg. A Maroshoz érve, egy révátjárónál – Lippa vagy Radnánál – nagy zavar és küzdelem volt az átkelés végett, mert csak egy kis komp, s néhány ladik volt, s mindenki előre tolakodott, de az átkelés nagyon lassan ment. A tüzeink az ágyútól a lovakat kifogták, s az ágyúkat a Marosba fojtották. Úgy szinte az ágyúgolyókat, ágyútöltényeket s a puskaopt szállító kocsikat is. A huszárok lovaikon könnyen átúszattak. Én is soká várva ladikra kaphattam. S így rendetlenül, szállingózva Borosjenőre értünk, ahol másnap – amennyire lehetett sorakozva – az oroszoknak leraktuk a fegyvert, s a gyáva, általunk megvert s tönkre tett osztrákok – mint foglyokat – egy pár nap múlva az oroszoktól átvett bennünket.

Az oroszok pajtába szorítva őriztek, prófunttel elláttak. Nagy üstökben, összeaprítva főztek számunkra marhahúst, s a marha orrát, s száját együttesen keresztül átvágva, csak úgy tátongott a forró lében, amit mi éhesen várva lestünk.

Kofferem, ruháim s a tábori evőeszközeim a Maroson túl elmaradt. A kocsiörizet az átkelés zavarában megszűnt. S hihető az, hogy az oláh nagyon megörült, hogy – fuvardíj fejében – jó kocsirakomány, s mindenféle podgyász maradt neki. Így kanalam elmaradván, fele kenyér részemét egy kanálért odaadtam, nálamnál talán még éhesebb honvédnak. Ott már megszűnt a bajtársi pajtáság, s az éhgyomor követelt. Nem éppen a leves kedvéért, de mert benne kétszersült is volt – mely ugyan elázva moslékformát mutatott –, feleztem meg kenyér részemét.

Az osztrákok – az átvétel után – azonnal hozzáláttak a kegyelemből kapott honvédfoglyok besorozásához. Én hála Istennek „für diesmal untauglich” lettem, mert a sok gyaloglás, forróság, éhség s szomjúság egészen elcsigázott, s alig múltam 21 éves, s nem is voltam erős és izmos testalkatú.

A sorozás után megszabadulva Pécsy Imre úri fiú, Vas megyei, s néhány öregebb, tapasztaltabb honvéd bajtársammal indultunk hazafelé Aradon át Szeged, Kalocsa, Székesfehérvár, Palota, Pápa érintésével Kemeneshögyészre. A városokat – mert ott osztrák katonák voltak mindenütt – kikerülvén, mert voltak köztünk olyanok – az öregebbek –, akik furfangosan megszöktek a sorozás elől, s nem volt igazolványuk. De ezüst pénzük kevés volt, s a Kossuth bankó már érvénytelen volt, s csak itt-ott elvétele fogadták el. Én, és Pécsy eladtuk a zsebóráinkat – fele áron – Aradon, osztrák katonáknak. Nagyrészt gyalog s fáradtan kellett kutyaolnunk, s csak elvétele akadt néha üres kocsi, mely fölvelt bennünket egy darab útra. Némelyik elfogadta a hozzávalót, némelyik csak szívességből.

Félre eső faluk végén – ahol katonaság nem volt – megháltunk a jobbnak látszó házaknál, ahol szívesen adtak helyet szobájukban, fészerükben vagy pajtájukban. Néhol ebédet, máshol vacsorát kaptunk. Székesfehérvárnál véletlenül találkoztam kemeneshögyészi Jankó Kálmán kedves pápai jogász kori barátommal, aki adjutáns volt, s könnyű kocsin, saját lovaival menekült – a kocsi hátulján s fenekén elrejtett kardjaival s pisztolyaival, zsidónak volt öltözve –, s engem is kocsijára vett. S szinte átöltöttem.

Tisztai szolgája, mint paraszt kocsis volt öltözve. Szerencsésen Pápara értünk, s onnét észak Högyészbe, édesanyához. Kétnapi pihenés után – a zsidó ruhát fölcserélve a magaméval – Mesteribe beküldött. Itt már magam utazhattam, certifikatuumom zsebemben volt, s nem volt kit féltsek. Mesteriben Máli néném örömkönnyei között fogadott – akkor Tóth Antal sógorom volt a bérő –, másnap haza mentem Dukába. Édesanyám is sírásban fejezte ki örömét. Pepi, Lelovicsné nővéremmel együtt, míg végre szóhoz jutottak. Vége hossza nem volt a kérdezősködésnek. Mikor már azt gondoltam, hogy minden bajnak és szenvedésnek vége van, oda haza kerültem halálos veszedelembe. A sok fáradalom után gyengének s rosszul éreztem magamat. Takács Péter gazdája erős vérhasban szenvedett. Doktort hozattak neki Cellből – Joachim, zsidó orvost –, aki akkor jegyben volt egy pesti,

gazdag zsidónővel. Hozzám is elhívták. Én már több napi nagy szorulásban szenvedtem. A gazdának hasmenés elleni gyógyszert, nekem hashajtót rendelt. De mint ábrándozás s spekuláló zsidó vőlegény, neveinket a receptre elcserélve írta, szórakozottságból. A gazdát a nekem szánt hashajtó a halálba kergette. Én meg a neki szánt orvosságtól még jobban elszorultam, csak fiatal, ellenálló természetemnek köszönhettem, hogy életben maradtam. Mert alul nem mehetvén, természetem rendkívül erős hányással segítette magán.

Rövid idő múlva Szombathelyre kellett mennem szuper revízióra, s ott is „für diesmal untauglich” lettem. 1850 nyarán újra idézve lettem – vizsgálatra – Kőszegre.

Ott azután Sághy Mihály – aki jó barátunk volt, s aki polgári hatóság részéről szinte a felülvizsgáló bizottságban volt szószólása, s néhány arany segélyével – az orvost megnyerve „für Kriegsdienst für immer untauglich”-nak mondott, amiről igazolványt is kaptam.

Dicső szabadságharcunkra a Habsburg ház Kamarillája kényszerítette a magyar nemzetet. A törvényes V. Ferdinánd koronázott magyar király álltak szentesített 48. törvényeket, Magyarországnak nagyon kedvezőnek, s a Habsburg ház s gesamtmonarchia károsnak találván, V. Ferdinánd királyt háttérbe lökte, s Prágába küldte tétlenségre – törvénytelenül megfosztván trónjától –, s a kiskorú Ferenc József császár firmája s neve alatt a nemzetiségeket – először is a horvátokat – Jellasics betörésére föllázította a magyarok ellen.

Később az oláhokat, ráczoikat, szászokat, tótokat Jellasics – az osztrák katonasággal együtt – a magyarok ellen zúdította. Ezek mind raboltak, gyújtogattak. S különösen Erdélyben a magyar úri családokat gyilkolták iszonyú kegyetlenséggel. De a honvédség – akik nagyrészt csak ujjoncok voltak – mind ezeket leverték, s csak a segítségül hívott oroszok nagy tömege által s Görgey árulásával kényszeríthette a fegyver lerakására.

S később – mint barbár – akasztatta, lövette, bebörtönöztette a legjelesebb magyar hazafiakat, akik hazájukat, s a nemzet ősi szabadságát, s jogait védték. Átok! Átok! Átok rájuk!

Én is megtettem hazafiúi kötelességemet, habár hőstettet nem is tettem.

Budavár bevételére én is jelentkeztem, a létrán önkéntesek közé a bástyákon behatolásra az utolsó rohamnál, de csak az erősebb és izmosabbakat válogatták a sok önkéntes jelentkező közül. Szerencse, hogy háborúban nem minden golyó talál, s nem mindenki sebesül meg, vagy hal meg. Hála legyen Istennek, hogy annyi veszedelem között én is azon szerencsések közé tartozom.

1850. év október elején mentem – Tóth Dániel felügyelő úrral – Moson megyébe, Csunyba, gazdasági gyakornoknak. Gróf Zichy Bódog oroszvári uradalmába 1853. év végéig voltam, mint írnok, majd

1859 végéig, mint ispán. 1857. június 29-én nősültem, 1860. január 3-án Pozsony megyébe, Nagyszarvára költöztem, mint kasznár. Onnét 1862-ben – 2 gyerekkel – Győr megyébe, Radványra, majd 1864-ben – 4 gyerekkel – vissza Nagyszarvára. Onnan 1864 októberében Moson megyébe mentünk, Lajtafalura, majd 1865 novemberében Torontál megyébe, Oroszlánosra, ahol Jolán és a kis – elhunyt – Béla született, s boldogult nőm is meghalt. 1872. április elején költöztem – 6 gyermekkel s egy gazdaasszonnyal – Pinkafőre. Onnét 1874 júliusában Élesdre tisztartónak 5 gyermekkel, mert a kis Béla Pinkafőn meghalt. Az öreg gróf Battyányné 1876 augusztusában elhunyt s fia elbocsátott. 1877 augusztusában vettem át Noszlopy Elek bérletét, majd 1882-ben Szent Mihálykor a szentbékai bérletet.

1885 áprilisában mentem Kilitibe huszárnak, de megtartottam a 12 évre megkapott bérletet, melyet 1890 áprilisában adtam át Gyula fiamnak.

1887. január 1-től a gróf kinevezett főtisztnek számtartói ranggal, s Felbárra költöztem. Onnét 1894-ben a szarvai kastélyba. Grófunk 1897-ben meghalt, s én 1898. január 1-től nyugdíjazva lettem. Jolánnal költözködtem 1899. április 1-én Gátára. 1899. májusban háztartásomat feloszlattam. Jolán Zoltánékhoz Legéndre, én Gyulához költözködtem, s végre most itt vagyok Zoltánéknál.

Úgy hiszem, hogy elég volt 1848. június 1-től 1900 végéig tartott küzdelmem, s vándorlásom.

Legénd, 1900. október 16.

Legidősb dukai Takács Gyula
48-49.-i honvéd őrmester